

"פני המלתמה, כפני המסקד המנצה
וכפני ההיאחזיה המושלת בה" (קל...)

המאפיינים
המהפכניים
במאחזמה
הערבית -
קשר אליה
הרביעית

מוקדם (סא"ל) היח"ם אל...

המערכת מצאה עניין בפרסום ניתוח של „מלחמת יום הכפורים“ מנקודת ראות ערבית. כותב המאמר הוא איש „הארגון לשחרור פלסטין“ והמאמר פורסם ב„שאוֹן-פלסטיניה“ מינואר 1974, עמ' 25—34, בהוצאת „המרכז לחקר פלסטין“ (של הארגון לשחרור פלסטין). ראוי לציין את האובייקטיביות היחסית בה מטפל המחבר בצדדים הלוחמים, תופעה נדירה למדי בכתובים הרואים אור בעולם הערבי. ניתן לערער על טיעונו הבסיסיים של המחבר ולהצביע על עובדות שאינן נכונות. אולם, יש לזכור כי הכותב לא ניזון בהכרח ממקורות מדוייקים.

לבסוף, יצוין כי הניתוח נשען על ה„תפיסה המאואיסטית“ הגורסת הימנעות ממלחמה מטריאלית, והמעדיפה התשה נפשית על פני מלחמת שחיקה חומרית וחותרת להכנעה מוראלית של היריב ולהריסת רצון הלחימה שלו. נימה זאת באה לביטוי גם בביקורת המחבר על סוג המלחמה שהיה לדבריו „עומות ישיר“ לעומת ביצוע „הונאה, התחמקות, איום והתשה“ כפי שהיה צריך ללמוד, כדבריו, מן ההיסטוריה.

בותיהם. אם דור זה נבנה על מוסכמות קודמיות, עטורות זרי התפארת, ומנסה להעתיקן באורח מילולי, צועד הוא צעד ראשון אל כשלון, במיוחד אם תבוסת האויב במלחמה הקודמת זרזה את הלז וגרמה לו לבקש אחר פתרונות חדשים ולפתח את שיטות הלהימה שלו כך שיתאימו למלחמה העתידה. היא הפער בין קוי ההתפתחות של מושגי שני הצדדים היריבים קטן בתחילה ככל שיהא — במשך שנות הרגיעה נוצר ביניהם מרחק הולך וגדל והוא מתגלה לעין כאשר מתנגשים שוב שני הצבאות. ואכן, משיג אז הצבא השני נצחונות תוך ניצול יתרון ההפתעה, בשיטת הלחימה או בסוג הנשק. היריב לומד בהדרגה את הכללים החדשים ומתחיל להעתיקם. שוב מאבדת ההפתעה את ממדיה וחשיבותה ומתחיל תהליך חוזר.

כל העניינים הללו, כוחם יפה לגבי הסכסוך הערבי-ישראלי, תוך שוני הנובע ממעורבות שתי מעצמות העל באזורנו. מעורבות זו הופכת את הסכסוך הערבי-ישראלי לנקודת חיכוך בתחרות האמריקנית-סובייטית, גורמת לשתייהן להשקיע מאמצים אינטנסיביים בהקמת הצבאות, באימונם, בפיתוח שיטות הלחימה בהם ובחינוך אמצעי הלחימה, העומדים ללא כל יחס לאפשרויות החומריות ורמת ההתפתחות של שני הצדדים היריבים ולנסיבות באזור.

ההתפתחויות הללו אינן משקפות את המצב הריאלי; הן אינן אלא השתקפות מקומית מוקטנת של ההתפתחות הצבאית האמריקנית והסובייטית בתחומי דוקטרינות הלחימה, הטקטיקה ומערכות אמצעי הלחימה, תוך השתתפות עצמית מסוימת בהתאם לדינמיות של המפקדות המקומיות.

לפני שניכנס לדיון בקיום המהפכניים במלחמה הערבית-ישראלית הרביעית, מן הראוי שנרמז כי ה„מהפכנות“ שאנו מתכוונים אליה כאן מצמצמת לחריגה מן המקובל בתוך מסגרת המלחמה המסורתית² ואין היא כוללת מהפכנות במובנה המאואיסטי; היא קרובה יותר אל המהפכנות במובנה הנפוליוני או הגודאריאני. מכיון שהיא נוגעת יותר לאמצעי המלחמה ושיטותיה מאשר לרוח הלחימה. דומני כי אין מנוס מלשוב קמעא אל עצם מושג המלחמה על מנת להבהיר הדבר. רים. הגנרל אנדראָ בּוֹפֶר אומר כי „אם משתנים סוגי המלחמה, עצם המלחמה איתנה ואינה משתנה: עניינה — הרס רצון האויב, כדי לאלצו לקבל את התנאים שאנו רוצים לכפות

מפקדי צבא סבורים כי נסיונם והצלחותיהם בעבר מאפשרים להם להבין, לנסח ולמצוא חוקיות למערכות בהן הם השתתפו, או להן היו עדים, וליישם חוקים אלה לתחזיות לגבי מלחמת העתיד. לפיכך הם מכינים את הכוחות שבפיקודם על פי דוקטרינה חדשה בה מתמוזגים התחזיות עם הניסיון העצמי, על כל אשר בו לחיוב ולשלילה.

בתקופות רגיעה מתגבשות הדוקטרינות ומתבססות, וככל שמתארכות תקופות הרגיעה גדלה דבקותם של המפקדים בדוקטרינות שקבעו וגדלה התאמת היחידות לאורחות הלחימה הנובעים מהן.

על רקע דימוי המלחמה העתידה עלולים להתבצע שינויים כתוצאה מהמצאות וחיידושים; אולם אלה נשארים חלקיים בלבד בשל תלותו של המוסד הצבאי במסורת וברעיונות העבר. וכיון שהמדינאים ומפקדי הצבא — כדברי גנרל פולר¹ — מפגרים בדרך כלל אחרי המלומדים בשני דורות“ לא עומדת ההתפתחות הצבאית ביחס מתאים להתפתחויות האחרות של הפעילות האנושית בתחומי המדע, החשיבה, הכלכלה והחברה. בדורנו, דור התהפוכות המהירות ושינויי המוסכמות, נראה ניגוד זה כחמור במיוחד, היות והוא גורם למוסד הצבאי הבנוי על יסודות קבועים והנכון להיכנס למלחמה מסורתית המתאימה לנסיבות עברו, להיגרר בקרב לנסיבות חדשות ובלתי צפויות ולהיחשף משום כך להפתעות מכאיבות או הרות אסון.

גודל ההפתעה קטן ללא ספק בהתאם לכושרה של המפקדה הצבאית להזות מראש, לחדש ולפעול תוך הפעלת הדמיון. אלא שריבוי הגורמים המשפיעים על המלחמה, השינויים המהירים והופעת גורמים חדשים בזה אחר זה מצמצמים את כושר החיזוי פרט למקרים בהם מצויים במפקדה גאונים צבאיים נדירים (כמו נפוליון, דאָ-גול, מאו-טסה-טונג, גיאפ, גודאריאן או רומל) המסוגלים לחזות את העתיד מתוך לימוד העבר וההווה, ולהתכונן למלחמת המחר בהתאם.

יש להעיר כאן כי בצבאות מובסים קיימת שאיפה לשינוי, לחדשנות ולחיפוש אחר אמצעים חדשים נמרצת יותר מאשר בצבאות מנצחים. שכן, התבוסה מערערת את הדוקטרינה, אשר על פיה פעל הצבא שהובס, ואילו הניצחון מחזק את השיטות והדוקטרינות, אשר יעילותן הוכחה בשדה המערכה.

התבוסה גורמת לויכוח ומעמידה את הדוקטרינה למבחן — ואילו הניצחון גורם למפקדים להיאחו בדוקטרינה על פיה פעלו ולנסות להעביר השקפותיהם לדור המפקדים הבא בעק-

1. המלחמה המכאנית, גנרל ג' פ.ס. פולר, ע' 36.

2. באמרנו „מלחמה מסורתית“ כוונתנו למלחמה אשר נערכת לפי הרעיונות והשיטות המוכרים.

על-ידי הכרעה ב"מערכת דמים". המערכות התנהלו בשתי החזיתות, המצרית והסורית, בצורת התנגשויות חזיתיות בין כוחות חומריים חזקים בשדה הפתוח.

היה ברור, כי כל אחד מן הצדדים ינסה להרוס את רצון הקרב של האחר, על-ידי השמדת כוחותיו המזוינים או ערעור איונם האסטרטגי, ויצירת מהומה בין שורותיהם על-ידי התנגשות חומרית ישירה — בלא שימוש בתמרון אסטרטגי באורח נרחב; זאת — למרות יכולתם המיכנית של כוחות שני הצדדים לנוע ולמרות קיומו של מרחב גדול לתמרון במדבר סיני. נוכל להזכיר כאן כי שתי התנועות האסטרטגיות החשובות היחידות במלחמה זו היו: 1 — תנועת הכוחות העיראקיים והכוחות האלגיריים במהירות להבטחת ריכוזם של הכוחות והתנועה מן העומק האסטרטגי אל העומק המבצעי; 2 — תנועת הכיתור-האסטרטגי הישראלית מאיזור הריכוז אל איזור פרצת דוור-סואר, והפניה לאחר מכן בתנועת חצי-מניפה בכיוון העיר סואץ.

כך היה העימות בשתי החזיתות חומרי, ולא נשא בתוכו אלא חלק קטן מן האלמנטים של התפוררות אידיאולוגית ונפשית. האסטרטגיה המקיפה את שתי החזיתות היתה ישירה יותר מכפי הראוי. מלבד פרצת דוורסואר והתנועה אשר באה בעקבותיה, והחנק האסטרטגי הערבי במיצר באב אל-מנדב, נמצא כי המלחמה בכללותה היתה דומה לדוקרב עצום, שבו שימשו אמצעי לחימה מתקדמים, אשר אינם עומדים בכל יחס להתקדמות המדינות באיזור או לאפשרויותיהן הכלכליות ויכולת הייצור שלהן. ניתן לומר כי היא לבשה בכללותה צורת מערכה כאחד ממסעות-המלחמה אשר נערכו במהלך מלחמת-העולם השנייה בחזית המזרחית או המערבית, תוך הסתמכות על התקפה, סיוע ותגובה יותר מאשר על הונאה, התחמקות, איום והתשה. הבסיס החומרי של שני הצדדים הלוחמים לא איפשר

על-ידי³ המלחמה המסורתית מנסה להגשים מטרה זו על-ידי ניצחון צבאי בשדה-הקרב. ניצחון צבאי זה, אין מטרתו השמדה חומרית של כוחות האויב אלא זריעת מהומה בין שורותיו. המהפכנות הנפוליזונית או הגודאריאנית, פירושה שימוש באמצעים או בשיטות הפתעה בלתי נחזות מראש המסייעות להחיש את זריעת המהומה ואת השגת הניצחון הצבאי בשדה-הקרב. ואילו המהפכנות במובנה המאואיסטי מובנה יציאה ממסגרת המלחמה המסורתית ומציאת דרך שאינה מבקשת ניצחון ואינה להוטה תמיד לקרב, אלא שואפת להימנע ככל האפשר ממערכה ולהשיג החשת רצון האויב בעימות (מדיני-אידיאולוגי-מוראלי-צבאי) לטווח רחוק. התשה זו אינה משמידה את הכוח החומרי של האויב באורח מכריע ואינה זורעת מהומה בין שורותיו, אלא מגיעה ליצירת מצב של עייפות גוברת בתוכו, מפקיעה ממנו את השכנוע העצמי ביכולתו להכריע בשדה-הקרב ומאלצת אותו להסתלק ממטרותיו בעקבות ההתפוררות המוראלית הפנימית והלחץ הבינלאומי. אם מושג הניצחון במלחמה מסורתית ע"י הרס רצון הקרב של האויב, הנה הניצחון במלחמה המהפכנית מושג בהתשת רצון זה, על-ידי מבצע שכנוע ממושך שיביא את האויב למסקנה כי הקרב לא יכריע את הסכסוך.

אם נשוב לניתוח מאורעות המלחמה הערבית-ישראלית הרבי-עית, נמצא כי היא נערכה בשיטות המלחמה המסורתית, שנת-לוותה אליה מן הצד הערבי גם לוחמת גרילה מהפכנית. למרות שיתוף הפעולה הרציני שהגישו כוחות המהפכה הפלסטינאית במהלך הקרב, היה אופיה הכללי של המלחמה מסורתית במובן הקלאוזוביצי; כלומר — היה זה קרב בין צבאות סדירים, המש-תמשים בכלי המשחית המודרניים ביותר ומנסים להשיג ניצחון

3. המלחמה המהפכנית, א' בופר, ע' 20.

טבעי חזק. בחירת השעה שתיים אחר-הצהריים היתה חידוש טוב. ביסודה עמדו הגורמים הבאים: מתן עדיפות לצליחה על-ידי המצרים כשהשמש בפני האויב; הפתעת המגינים בשעה שלא ציפו לה; סיום השלב הראשון במלחמה (הצליחה בחזית המצרית ופריצת קו אלון בחזית הסורית) בשעות האור המעטות, למניעה האויב מניצול יעיל של מטוסיו; הפקת תועלת משעות הלילה לחינוך העמדות שנתפסו ולבניית גשרים על התעלה, בלא שמטוסי האויב יהיו מסוגלים להתערב באורח גרוב.

המכשול היחיד לפני עיתוי זה התבטא באיכות הבטחתו של ריכוז הכוחות וקידום כוחות ההתקפה עד קו הזינוק במשך היום, בלא לעורר את שימת-לב האויב. בעיה חמורה זו מצאה את פתרונה כאשר החליפו הכוחות הערביים את הכיסוי הלילי הנחוץ בכיסוי מודיעיני, שמסוגל היה לשכנע את האויב כי כל התנועות הנערכות מבטאות אמצעי-הגנה מונעים שנוקטים בהם שני הצבאות, המצרי והסורי, מפחד מפני התקפה ישירה אלית. כך נערך ריכוז הכוחות נוכח עינו ואונו של האויב. ההפתעה המושלמת הושגה, והכוחות הישראליים בגולן הותקפו לפתע פתאום — כפי שמתאר גנרל חיים בר-לב — בעוד שהמגינים על התעלה הופתעו כשהם משחקים כדורגל — לפי סיפור כתב, "פיגארו" בישראל. ניתן לראות בחירה מהפכנית (בלתי מסורתית) זו של העיתוי וההפתעה שנבעה הימנה, כחידוש מפליא בתחום התכנון הצבאי הערבי וכסיבה אחת להצלחתו של השלב הראשון במספר אבידות מועט ככל האפשר בשורות הכוחות הערביים.⁴

סיכול העליונות האוירית מן הקרקע

תורת השליטה האוירית הופיעה בשנות השלושים, כאשר קבע הגנרל האיטלקי ג'וליו דואה, כי המטוס מסוגל להכריע את מערכת ההגנה וההתקפה, ולהשמיד את כוחות האויב באורח המאפשר לכוחות היבשה המסתייעים בחיל האויר לפעול בחופש מלא; משום כך, כל משימתם של כוחות אלה היא ניצול פירות הניצחון, שמשגי חיל האויר לבדו. נכונות השקפה זו לא הוכחה במשך מלחמת-העולם השנייה, כשם שלא יכלו המדינות האימפריאליסטיות לאששה במלחמות, שנערכו לאחר מכן בקובה, בויאט-נאם ובאלג'יריה. תוצאות ההפצצה האוירית הרגו בדרך כלל מפגיעה בשדות הקרב, ואף לא השיגו הכרעה כאשר נוצל חיל האויר להפצצת ערים, כדי להשיג הכרעה אסטרטגית בדרך של מיטוט החזית הפנימית. תומכי ההשקפה של השליטה האוירית ראו כי כישלון זה נובע מאופי ההגנה הקרקעית, המכסה את זירת האויב בשלמותה או באורח חלקי, ומהעדר שליטה אוירית מכרעת אלא בשלבים האחרונים של המלחמה, וממדיהן הקטנים של המטרות בשטח האויב, ובמיוחד בויאט-נאם ובאלג'יריה.

בשנת 1956 הצליח חיל האויר האנגלי—צרפתי להגשים

המשך המלחמה באורח זה יותר ממספר ימים, ואילו שני גשרי האויר, הסובייטי והאמריקני, היו שתי מכונות-המלחמה נעצרות לאחר השבוע הראשון לחימה והיו נאלצות להשתמש באמצעי-לחימה פרימיטיביים וחלשים יותר; כך חזרות היו בהכרח להסתמכות על כוח-האדם והאפשרויות העצומות הטמורות באדם.

למרות אופי חומרי ישיר זה של המלחמה המסורתית אשר התנהלה בגולן ובסיני, הופיעו במלחמה זו מספר מאפיינים מהפכניים בתחומי הטקטיקה והשימוש באמצעי הלחימה. את אלה ניתן לראות כחלק מפיתוח הידע הצבאי המסורתי החדש, וכראשית הכנסתם של תיקונים שורשיים בארגון, חימוש ואימונם של הצבאות, כולל צבאות המעצמות הגדולות. מאפיינים אלה מתבטאים ב-4 נושאים: בחירת שעת תחילתה של ההתקפה; סיכול העליונות האוירית מן הקרקע; שימוש בחי"ר נגד טנקים; חילוף תפקידים בצמד "מטוס-טנק".

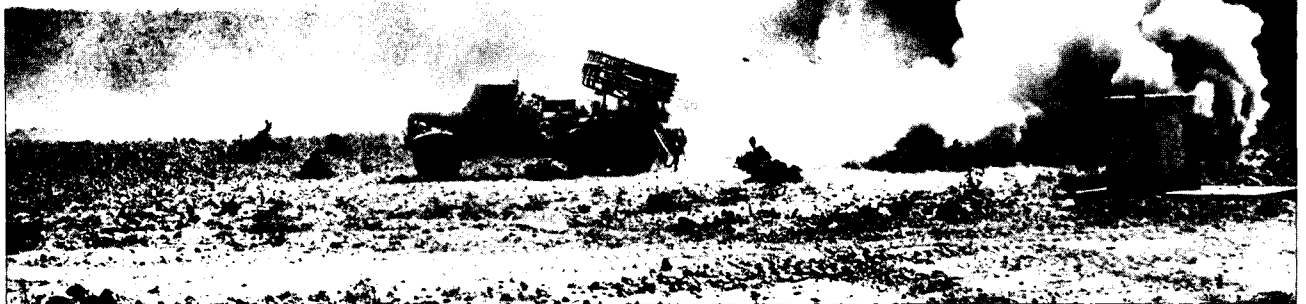
בחירת שעת תחילתה של ההתקפה

הכוחות התוקפים בוחרים את רגע תחילת ההתקפה על קו-ההגנה הראשון, המבוצר, באורח המבטיח להם הפתעת האויב וחדירה מספקת לעומק מערכת ההגנה שלו לפני בוא החשיכה; דבר זה מאפשר להם לאחר מכן להתרכז בגבולות המשימה היומית, כדי להתכונן להדיפת התקפות-הנגד הליליות או היומיות. אשר לבחירת שעת תחילתה של ההתקפה על קו ההגנה השני והשלישי — שהם בדרך כלל מבוצרים פחות מן הקו הראשון — זו נעשית באורח המבטיח הפתעה ומאפשר חדירה לעומק, ונותן לתוקף הזדמנות לגרש את האויב ולנצל את הניצחון לפני בוא החשיכה, ולפני שמסוגל האויב הנסוג לכנס את יהדותיו.

התוקף מביא בחשבון בבחירת העיתוי גורמים אחדים, כגון אופי ההגנה והשטח, הזמן הנחוץ לפריצה הראשונית, אורך שעות האור, מועד האור הראשון, כיוון השמש והרוח, מעלות החום ביום ובלילה, הרגלי האויב בתחומי השמירה, השינה והאוכל, מרחק כוחות המילואים של האויב ורמת יכולתם לנוע, רמת השליטה האוירית של שני הצדדים וכיוצא באלה. הצבאות עורכים בדרך כלל התקפות בשעת השחר או בשעות הבוקר המוקדמות, שכן עיתוי זה מאפשר להם לרכז כוחות ולקדם לקו הזינוק במשך הלילה, וכן להפתיע את האויב לפני התעוררותו בבוקר. עיתוי זה גם מעניק להם הזדמנות לבצע את הפריצה הראשונית לפני התבהרות הראיה כליל, ולזנק לאחר מכן לפעולה במשך היום, כדי להתקדם למרחק העמוק ביותר שבגדר האפשר לפני רדת החשיכה.

שעות הבוקר המוקדמות נחשבות כעיתוי הטוב ביותר להתקפה בחזית הסורית; שכן מביאות הן בחשבון את גורם השמש המצויה אז במזרח נוכח מגנני האויב, דבר המגדיל את יכולת הראיה של הסורים ומונע מן הישראלים ראייה ברורה וירי מדויק. המצב שונה ביחס לחזית המצרית, שאינה מאפשרת להפיק תועלת מגורם השמש אלא אחצה, כאשר מצויה השמש בפניהם של המגינים על הגדה המזרחית של התעלה. באותה עת עצמה מצויה השמש בפניהם של הכוחות הסוריים התוקפים את הגולן. בתחום זה ניתנה העדיפות לצבא המצרי, מכיוון שהסתערות על מוצבי ההגנה של האויב עם צליחת התעלה, קשה מהסתערות על עמדות ההגנה, שאינן נשענות על חיץ

4. צליחת התעלה נעשתה במהירות מפליאה, ובמצב זה לא איבדו המצרים אלא מעט חיילים וקצינים, בעוד שההערכות הקודמות קבעו כי צליחה זו תגרום למצרים אלפי קרבנות. אשר לחזית הסורית, בוו הושגו פריצת קו אלון וכיבוש מוצבי האויב בחרמון בלא שנגרמו לכוחות הסוריים אבידות של ממש, דבר שבעטיו הטיחה האופוזיציה בישראל בהנהגה הצבאית האשמות רציניות שלא תמו עדיין.

בהשקפה הבטחונית, במנגנון המניעה ובשיטות הפעולה נגד המדינות הערביות השכנות וכוחות המהפכה הפלסטינאית. משה דיין, שר הבטחון הישראלי, ביטא את ההשקפה הישראלית ביחס לחיל האויר באמרו: „עם כל הכבוד שאנו רוחשים לקו בר-לב ולקו הירדן, האלמנט היסודי בכוחנו הוא בראש וראשונה חיל האויר, הנשען על העיניים האלקטרוניות אשר מצויות בנקודות הטופוגרפיות השולטות במזרח הארץ וב- מערבה“⁹.

נוכח גידול זה בחשיבותו של חיל האויר של האויב פנו מצרים וסוריה לחזק את חילות האויר שלהן, כדי להשקיע במטוסים לפי השקפות „מטוס כנגד מטוס“. אולם הן לא הסתפקו בכך, אלא חיזקו גם את ההגנה הקרקעית במקביל לחיזוק חיל האויר. לשם כך הקימו רשת טילי קרקע-אויר „סאם 2“ ו„סאם 3“, אך האויב ידע היכן בסיסייהם של טילים אלה, והיה ברשותו הציוד הנחוץ לשיבוש הראדאר שלהם ולהטעייתם לאחר שילוחם. לאחר שהגיעו טילי „סאם 6“ לסוריה ומצרים, ניסה האויב להיוודע מהותו של נשק חדיש זה, שלא ידע את תכונותיו ולא היה ברשותו הציוד הנחוץ לשיבושו; ולפיכך ערך סיורים אויריים פרובוקטיביים אחדים ב-13 בספטמבר 1973, שלושה שבועות לפני פרוץ המלחמה. אלא שהמפקדות המצרית וה-סורית לא הגיבו על הפרובוקציה ולא הפעילו את הנשק החדש, וזאת לא רק כדי לשמור על סודיות מציאותו של נשק זה בדיהן, אלא גם על סוד הפעלתו, כדי שישגי, בעת השימוש בו, הפתעה — חומרית ומוראלית — גדולה יותר. ואכן, הפתעה זו הושגה. אין לכך הוכחה טובה יותר מאשר הסתערותם של מטוסי האויב בימים הראשונים למלחמה, לשם

בהצלחה את תורת השליטה האוירית, כאשר שיתק את כוחות האויר המצריים, ואיפשר לצבא היבשה הישראלי להתקדם בסיני במהירות ובלא התנגדות, וכן העניק לחיל הים הישראלי חופש פעולה, שלא עמד בכל יחס לגודלו האמיתי ולמאון-הכוחות הימי בין מצרים לישראל. בשנת 1967 הצליח חיל האויר הישראלי להגשים תורה זו בהצלחה גדולה עוד יותר, כאשר נקט ביוזמה והשמיד את כוחות האויר המצריים במכת-פתע, איפשר לכוחות היבשה והים חופש פעולה נרחב, ושיתק את פעולת הצבא והצי במצרים, בסוריה ובירדן. משני הנצח-נות, ב-1956 וב-1967, הסיקו הישראלים מסקנות רבות. בספר על הקמתו ופיתוחו של חיל האויר הישראלי נאמר: „מבצע סיני חולל שינוי ביחסים בין המטה הכללי לחיל האויר. השריון וחיל האויר ביססו במלחמה זו את מקומם ללא עוררין. ההש-קפה היבשתית האומרת כי חיל האויר אינו אלא חיל-עזר, היתה ההשקפה השלטת עד אז; אך החל ממבצע „קדש“ (שמה של מלחמת 1956 בפי הישראלים) הוברר כי לחיל האויר חשיבות מיוחדת ורבה בהתגברות על האויב במלחמה“⁵. במקום אחר נאמר על מלחמת 1976: „מכת הפתיחה של חיל האויר הישראלי הכריעה את מהלך המלחמה“⁶. מתוך מסקנות אלה אף ניסה הפיקוד הישראלי לאחר האמברגו, שהטיל הגנרל דה-גול על מכירת מטוסי-קרב לישראל ב-1967, להשיג מטוסים משוכללים מארה"ב, ואכן השיג מטוסי „סקייהוק“ ו„פנטום“ והבטיח לעצמו את העליונות האוירית הנחוצה. מטוסים אלה שימשו בפועל במשך מלחמת ההתשה והתקריות שאירעו לאחריה. לכוחות האויר נודעה חשיבות ראשונה במעלה בכוחות המזוינים הישראליים⁷, והם מילאו תפקיד חשוב

7. דיין גילה במכון וייצמן למדע, ביום 24.5.72, כי תקציב חיל האויר והשריון הוא כ-82% מכלל תקציב הביטחון בישראל.
8. מעריב, 8.6.72.

5. הקמת חיל האויר הישראלי ופיתוחו, ישעיהו בן-פורת, אורי דן וזאב שיף, ע' 54.
6. שם, ע' 94.

אף להשתמש בדרכים המסורתיות שבהן אנו נוקטים, כדי להגיע בכוח השריון לפעולה מהירה בעומק שטח האויב.¹³ בוכה נשק רב-עוצמה ומכריע זה, לא היה מנוס מטקטיקה חדשה, שלא תתפוס את מקום טקטיקת „טנק נגד טנק” או טקטיקת „טנק וצלף נגד טנק”, אלא תתאם ותפתח שתי אלה במידה רבה, כך שתיווצר טקטיקה של „חי”ר, טילים נ”ט וטנק-נגד טנק”. הכוחות הערביים תיאמו והפעילו יחידות חי”ר המצוידות במספרים גדולים של מטולי הטילים, „אר.פי.גי.7” וכן יחידות טילים נ”ט („סאגר” ו„סטאבר”) המוסעות על שריוניות לפעולה — לבדן או בשיתוף טנקים בינוניים — נגד טנקי האויב. יחידות אלה מילאו את תפקידן באורח מפתיע, גרמו לאויב בחזית המצרית ובחזית הסורית כאחת אבידות שלא ציפה להן, עד כי הכתבים הצבאיים הישראליים שאלו בחרדה: האם הטנק מת?

הפרשן הצבאי זאב שיף מדבר על עוצם ההפתעה, שגרמה שיטת הלחימה הערבית החדשה: „ההפתעה הגדולה ביותר בתחום הטקטי באמצעי הלחימה במלחמת יום הכיפורים היתה ללא ספק הנשק נ”ט שברשות האויב, או ליתר דיוק — בידי החי”ר שלו... והדבר המדהים באורח מיוחד היה כמויות הנשק הללו, ובמיוחד הכמויות שהיו בידי חיל הרגלים המצרי. ברור כי שגיאה מבישה היא, כאשר אחד הצדדים אינו יודע כי אויבו הכניס ביחידותיו 3 פצצות אר.פי.גי.7” במקום פצצה אחת לכל כיתה; והוא הדיו, כאשר אין יודעים את כמויות הטילים נ”ט המצויות ביחידות החי”ר של האויב”. והוא ממשיך ואומר: „צה”ל בנה את גייסות השריון שלו לדור-קרב עם שריון האויב, ולמעשה, ברגע שהתאפשר לטנקים שלנו להבקיע את מערכי הטנקים של האויב, היתה יד הטנקים שלנו על העליונה... אך הבעיה היתה, כי האויב יצר מצב שבו מעולם לא הצלחנו להגיע לכלל עימות טנקים. כנגד טנקי צה”ל הציג האויב לא פעם חי”ר מצויד בנשק נ”ט, ולמרות שהקריב בכך רבים מחייליו, השיג הפתעה טקטית... חשבנו כי הטנק יטיל תמיד אימה על החי”ר הניצב מולו, אלא שההפתעה היתה בכך, שראינו את המצרים מעזים לתקוף את הטנקים... ולפתע הוברר לנו, כפי שאמר אחד המנהיגים הישראליים, כי הפלא-הים משפלת הגילוס הפכו צייד טנקים.”¹⁴

אמירה ישראלית זו במערכת הלקחים של מלחמת אוקטובר 1973 מעידה על ההפתעה המטריאלית והמוראלית, הנובעת מן הדרך המהפכנית הערבית בהפעלת החי”ר בצפיפות רבה נגד הטנקים. הגיע תורם של הישראלים לומר: „ציפינו להם מן המזרח ובאו מן המערב”. פיתוחה של שיטת הפעלתו של הנשק איפשר הפתעת האויב, שידע על מציאות הנשק ותכוון נותיו, אך לא ציפה לשיטת הפעלה צפופה זו. המפקדה הישראלית, אילו היתה בעלת דמיון פורה יותר ודוגמטית פחות, היתה מסוגלת לחזות גורל זה לטנק. עתידו הלוטה בערפל של הטנק לא נסתר מרבים מן ההוגים הצבאיים הישראליים. אל”מ (מיל) ד”ר י. ואלך (בחוברת „מערכות” 224 מאוגוסט 1972) כתב מאמר בנושא זה, תחת הכותרת „האם מת הטנק?”, שהוא מחקר על דברי הלויטננט-קולונל האמריקני לנון בנושא זה. חוברת „מערכות” פירסמה את דברי לויטננט-קולונל לנון,

14. הארץ, 4.11.73.

* זו אמרתו של מאו טסה-טונג ככלל טקטי לחייליו להפתעת האויב — המערב.

הדיפת ההתקפות הסוריות והמצריות או להשמדת הגשרים על תעלת סואץ. שיטת הסתערותם הוכיחה כי לא ידעו כלל על תכונותיהם של טילי „סאם 6”, וכי הטייסים האמינו, שמסוגלים הם להימלט ממערכי הטילים באבידות מועטות ככל האפשר. הפתעה זו גרמה להפלת מספר רב של מטוסים בימים הראשונים גים למלחמה, ולאיי-כולתו של חיל האויר הישראלי לסייע לכוחות היבשה שלו, או לנתק את הגשרים שהקימו המצרים בליל 6-7 באוקטובר. כתב „ניויויק” מוסר בשם אחד ממשקיפי האו”מ, שהיו עדים לקרבות האויר בתעלת סואץ, כי הישראלים איבדו 3 מכל 5 מטוסים שניסו להתקרב לאיזור הצליחה, וכי המטוסים היו מפציצים מרום גבוה כדי לברוח מהירי נ”מ, ולפיכך לא היו פגיעותיהם מדויקות.⁹ המקורות האמריקניים אומרים כי 80% מן המטוסים שאיבד חיל האויר הישראלי נפלו בשל אמצעי ההגנה הקרקעית, בעוד ש-20% מהם בלבד נפלו בקרבות האויר. בדרך זו יכלו הכוחות המצריים והסוריים להפגין חידוש מהפכני בתחום אמנות המלחמה, בכך ששמרו על סוד הנשק החדש, לא הפעילוהו לתגובה על הפרובוקציות נגד כוחו, ושמרו עליו ליום המערכה המכריעה; ביום זה החלו מפעילים אותו בהיקף נרחב, כשהם שוללים מחיל האויר הישראלי את חופש הפעולה ומוכיחים כי ההגנה הקרקעית המעולה והחדשה, בשיתוף עם מטוסי הקרב, מסוגלת לשתק את חיל האויר, לשלול ממנו את עליונותו ולמנוע ממנו השגת ההכרעה בזירת הקרב.

שימוש בחי”ר נגד טנקים

הישראלים הסתמכו על גייסות השריון שלהם, שהיו הפרט השני בצמד „מטוס-טנק”. בשל עוצמת כוחם זה (שהיתה כ-2,000 טנקים), העלאת רמת אימוניו ושיפור תותחי הטנקים (על כל הטנקים הבינוניים הישראליים הורכבו תותחי 105 מ”מ)¹⁰, ראה הפיקוד הצבאי הישראלי נשק זה כאגרוף-הברזל היבשתי המוחץ שלו, המסוגל לפרוץ ולרדוף בעומק, להשמיד כל אמצעי הגנה בשעת התקפה ולהדוף כל התקפה משוריינת בשעת הגנה. גנרל אלון כתב בסקירתו החדשה על לקחי מלחמת 1967: „נראה לי כי בארגון כוחות היבשה יש ליתן עדיפות גוספת לטנקים ככוח ראשי בין כוחות היבשה”¹¹. בתיאור ההתפתחות, שבאה בעקבות מלחמת 1956, כתב: „גייסות השריון הפכו החיל המכריע בין כוחות היבשה. על בסיס זה הורחבו ושופרו... במספר הטנקים, בכוח האש שלהם, ביכולתם לעבור שטחים שלא הכירום, בלילה וביום, ובכוח התמרון שלהם. הטנקים מסוגלים לפרוץ את קוי ההגנה החזקים, לאגוף את טנקי האויב, לכתרם ולמגרם”¹².

בשנת 1971 דיבר גנרל אברהם אדן, מפקד גייסות השריון, על פיתוח השריון בעתיד ואמר: „אנו מצויים בשלב של התעצמות, ונמשיך בו בתקופות רגיעה ולחימה כאחת... התמונה שהציג השריון בשדה מאפשרת לנו ביטחון עליון בכוחנו — לא רק לעמוד במלחמת ההגנה או לסכל מבצע צליחה, אלא

9. ניויויק, 22.10.73.

10. תותח 105 מ”מ התקני המשמש בטנקי נאט”ו.

11. מסך של חול, יגאל אלון, ע’ 398.

12. הקמת צה”ל ופיתוחו, יגאל אלון, ע’ 173.

13. במחנה, 13.10.71.

הקרקע, כדי לאפשר למטוסים מסדרון בטוח ופתוח באויר, המקנה להם חופש פעולה, ושיבה אל שיטת טיהור הקרקע מן האויר בהמשך ההתקדמות. האויב נקט שיטה זו בפריצת דורסואר, שהיתה פשיטה משור-יינת על הגדה המערבית, אשר אחת מתוצאותיה היתה השמדת בסיסי הטילים, ומתן „מסדרון“ צר ובטוח למטוסים לתחילת פעולתם. המטוסים הישראליים נתקלו בתחילה בקושי עצום לעבור דרך „מסדרון“ זה, אך למרות זאת יכלו לסייע לכוון היבשתי להרחיב את המסדרון האוירי מן הקרקע. משהורחב המסדרון וניתן לחיל האויר הישראלי חופש פעולה מלא, החלו מטוסיו במשימתם לטיהור הקרקע לפני הכוחות היבשתיים, שפעלו בתמרון „חצי מניפה“ לכיוון דרום.

★

אלה הם הקוים המהפכניים העיקריים במלחמה הערבית-הישראלית הרביעית. הם מצטיינים במהפכות בשל החידוש, הפיתוחים והחריגה מהשיטות המסורתיות. שיטות „מהפכניות“ אלה ייעשו במשך הזמן לשיטות מסורתיות, ויאבדו את ההפ-תעה שהיתה טמונה בהן. אין ספק כי הפיתוח בתחומי החימוש והטקטיקה יטול מן השיטות הללו הרבה מחשיבותן. במלחמה החמישית נמצא כי אותם טילים עצמם לא יאזיבו להפקיע את השליטה האוירית מן המטוסים, משתגבר מהירותם של מטוסים אלה, יגדל רום טיסתם, או יצוידו בתקני שיבוש מתאימים. המסוק עלול לאבד את יכולתו לעמוד נגד טנקים, בשל הרחבת מסגרת הפעלתם של הטילים הקלים „מ-7“, „סאם 7“, „בלו פיפ“ ו„רד איי“. יחידות השריון עשויות להגביר את החרמ"ש המלווה אותן, ללחימה בחי"ר של האויב ולהגנה על הטנקים ממטילי הטילים. בכל עימות עתידי יופיעו שיטות „מהפכניות“ חדישות, שחשיבותן ויעילותן יתאמו למידת הדינמיות של חשיבת המפקדות ולהיקף דמיוןן. בראיית השיטות ה„מהפכניות“ שהצליחו במלחמה זו כ„רצפט“ מוכן ומזומן למלחמה העתידה וכמפתח-סתרם שיבטיח הצלחה — טמונה סכנה; שכן המלחמה היא פעילות אנושית משתנה, הדוחה פתרונות מוכנים מראש ואינה מקבלת אלא פתרונות אקטיביים ומחשיים, המתאימים לנסיבות. בכשלון הצבאות האירופיים המקובצים בגושים צפופים, נוכח תמרוני צבא נפוליון המחולק ב„סדר יחידתי“, בשבירת אחדותן של הסת-ערויות הפרשים לפני אש המקלעים, בהתמוטטות „קו מאזיניו“ המבוצר לאחר פריצת הטנקים הגרמניים בארדנים ב-1940, בנסיגתן המהירה של היחידות האמריקניות לפני התקפות גושי החי"ר הקוריאני-סיני העצומים במלחמת 1950—1953, בכשלון הכוח החומרי האמריקני להשיג ניצחון בויאט-נאם (1965—1972), ובפיזור השריון הישראלי ובלבול יחידותיו נוכח ההפ-תעה שנבעה ממכות חי"ר צפוף החמוש בכמויות גדולות של נשק „נ"ט — בכל אלה ניתן לראות דוגמאות היסטוריות בעלות חשיבות, גודל וסוג שונה; ואולם, לכולן גורם משותף והוא — כי הן מוכיחות באורח חותך את כשלון החשיבה המסורתית, המקדשת את נסיון העבר, ודוחה את ההתקדמות על פי קווי ההתפתחות החברתית-הכלכלית-המדעית-הצבאית הכללית. חשיבה זו אינה מיטיבה לחזות את השיטות ה„מהפכניות“ שהאויב עלול להציגן כנגדה בכל התחומים, ונכנסת למלחמת ההווה ברעיונות של מלחמות האתמול, כאילו נעצרת תנועתה של ההיסטוריה עם רגעי הניצחון.

שכתב „כי הטנק היום הוא שריון כשריון הגוף בימים עברו, וכידוע נודעים לו יתרונות רבים יותר, אלא שהוא הגיע לשלב שבו ההתקדמות פוגעת בו, שכן חשיבותו מתמעטת בתקופה הדורשת מציוד יותר מאשר נדרש ממנו אי-פעם בעבר.“¹⁵ הלויטנט-קולונל הגרמני ו. מיקשה כתב על נושא זה פעמים הרבה, ופירסם מאמרים אחדים, שבהם התנבא לקץ כלי-מלחמה אלה כאשר יפותח ציוד הגנתי נגד טנקים, ממש כשם שנעלמו הפרשים כנשק לאחר הופעת המקלעים. הוא כתב כי הנשק „נ"ט זול מן הטנקים ותועלתו מרובה מתועלתם, וכן הבהיר את האתגר הגדול אשר יעמוד לפני חיל השריון בכל מלחמה עתידה. ואולם, המפקדה הישראלית לא שמעה פעמוני-אזעקה אלה, נקטה בבניית גייסות השריון שלה בשיטה הישנה והמסורתית, ולא הגדילה את מספר יחידות החי"ר המתלוות לטנקים להגנתם — ובכך סייעה לחי"ר הערבי להשיג את ההפתעה המהפכנית הגדולה.

החדשנות בעימות הטנקים לא היתה מנת חלקו של הצד הערבי בלבד, שכן הישראלים השתמשו במלחמה זו בשיטה מהפכנית בלחימה בטנקים באמצעות מסוקים חמושים בטילים נגד-טנקים מסוג „טאו“ או „ס"ס 11“. האמריקנים הם שהיו חלוצי השימוש בשיטה זו, ופיתחו מסוקי „בל“ 204, 205 ו-206, וכן מסוקי „קובר-בל“ 209, „בל 212“, „קינג קובר-הלוחם“ ו„סיקורסקי ס.67 בלאק הוק“, מצוידים בטילי אויר-קרקע ללחימה בטנקים. הישראלים נחשבים לראשונים, שהכ-ניסו שיטה מהפכנית זו לאיזור הסכסוך; דבר זה הוסיף לגרימת אבידות לטנקים הערביים בחזית המצרית ובחזית הסורית.

חילופי התפקידים בצמד „מטוס-טנק“.

הגרמנים גילו את חשיבות הצמד „מטוס-טנק“ במהלכה של מלחמת האזרחים הספרדית (1936—1939), שהיתה שדה ניסוי מבצעי רחב-ידיים לדוקטרינות המלחמה ולנשק החדש. אחר כך באו מלחמת-העולם השנייה והמלחמות שבעקבותיה והד-גישו חשיבות זו. הישראלים בנו את דוקטרינת הלחימה שלהם על יסוד זה והגשימו את השיטה המסורתית של שיתוף הטנקים והמטוסים. משימת המטוסים באורח כללי היתה סיוע לכוחות היבשה (טנקים וחרמ"ש), סיכול פעולות-נגד ופילוס דרך לטנקים להתקדמות במהירות בעומק מערך האויב, תוך הפקת תועלת מקסימלית מאפשרויות התנועה הרבות של יחידות השריון החדשות. מכניזם פעולתו של הצמד „מטוס-טנק“ התבטא בטיהור הקרקע מן האויר, כדי לאפשר לכוחות היבשה להתקדם לשם ביצוע המשימות המוטלות עליהם.

במלחמת 1973 מסוגלת היתה מערכת הטילים קרקע-אויר לבטל את פעולת המטוס והיא תפסה במידה מסוימת את מקום הצמד „מטוס-טנק“. כאן מצאו הישראלים, כי על מכונית המלחמה שלהם מאיימת פגיעה, כיוון שנאחזו במוסכמה המ-סורתית של הקרב, דהיינו — עמדו בתוקף על הצורך בטיהור הקרקע מן האויר לפני ההתקדמות. לפיכך פנו אל תכנית מהפכנית, שהחזירה למכונית-המלחמה של האויב את חופש הפעולה שלה. תכנית זו התבטאה בטיהור האויר מן הקרקע, כלומר, בהשמדת בסיסי הטילים „נ"מ בהתקפה מפתיעה מן

15. מערכות, מס' 209, אוגוסט 1970.